

Vinnuskýrslur fornleifa 2005: 2

Reykholtskirkja

Fornleifarannsókn 2005

Guðrún Sveinbjarnardóttir og Oscar Aldred

Reykjavík 2006

Ljósmynd á forsiðu: Kirkjutóftin í lok uppgrftar 2005. Séð í vestur.

© Þjóðminjasafn Íslands/Guðrún Sveinbjarnardóttir

Efnisyfirlit

Inngangur	4
Uppgröftur 2005 – framgangur og aðferðir	6
Staða rannsóknar 2005	7
Yfirlit yfir það sem kom í ljós	8
Stig 6	9
Veggjagerð/wall construction	10
Innangerð/internal features and surfaces	14
Utan kirkju/external surfaces and features	18
Stig 6-7 / phase 6 - 7 transition	19
Samantekt/discussion	20
Gripir	22
Samantekt um gripi	28
Niðurstöður – frekari rannsóknir.....	29
Heimildir	31
Viðauki 1: fundaskrá	33
Viðauki 2: einingaskrá	51
Viðauki 3: ljósmyndaskrá	54

Inngangur

Rannsókn gamla kirkjugrunnsins í kirkjugarðinum í Reykholti hófst árið 2002 þegar gerð var forrannsókn í kirkjugarðinum, og mun standa til ársloka 2006. Hún er samvinnuverkefni Þjóðminjasafns Íslands og Fornleifastofnunar Íslands og hefur frá upphafi verið styrkt af Kristnihátíðarsjóði. Árið 2005 veittu einnig Fornleifasjóður og Snorrastofa í Reykholti rannsókninni fjárhagslegan stuðning. Kirkjurannsóknin er hluti af stærra rannsóknarverkefni á staðnum sem hófst árið 1998 með fornleifarannsókn á bæjarstæðinu sem var unnin á vegum Þjóðminjasafns Íslands með styrk frá íslensku ríkisstjórninni. Fyrir þann tíma höfðu minni fornleifarannsóknir farið fram á staðnum, aðallega vegna byggingarframkvæmda ýmiss konar. Kirkjan hefur alla tíð skipað mikilvægan sess í búsetu staðarins. Í því sambandi er m.a. áhugavert að komast að því hvenær fyrsta kirkjan var reist, og hvort kom á undan, kirkja eða bær. Reykholt er ekki einn af landnámsbæjunum svonefndu sem nefndir eru í Landnámu en er byggt í landi eins þeirra, Breiðabólstaðar, og elsta heimild um kirkju á staðnum er frá 12. öld.

Fornleifarannsóknirnar urðu kveikjan að alþjóðlegu og þverfaglegu rannsóknarverkefni, Reykholtswerkefninu svonefnda¹, sem hefur Snorra Sturluson og tímabil hans sem kjarna, en Snorri kom líklega í Reykholt árið 1206 og bjó þar af og til allt til 1241 þegar hann var veginn í Reykholti af útsendum Noregskonungs. Einn þáttur þessa verkefnis er rannsókn Reykholtis sem kirkjumiðstöðvar. Reykholt var einn hinna helstu *staða* Íslands í kirkjulegri merkingu þess orðs. Áformað er að kanna hver var tilgangurinn með hinum elstu og stærstu *stöðum*. Tveir framhaldsnemar í sagnfræði vinna nú að því, annar í Noregi við öflun samanburðarefnis í svipuðum stofnunum erlendis og hinn við Háskóla Íslands, en rekstur Reykholtis á miðöldum er ritgerðarefni hans.

Rannsókn kirkjugrunnsins í Reykholti er mikilvæg í þessu samhengi. Hann er einn af örfáum kirkjugrunnum sóknarkirkja sem eru aðgengilegir til rannsókna, og er sá fyrsti sinnar tegundar sem rannsakaður er á Íslandi. Slíkar kirkjur þjónuðu mikilvægu hlutverki, hver í sinni sveit og eru því stór þáttur í kirkjusögu landsins. Rannsókninni er ætlað að bæta við þekkingu um það hvernig sóknarkirkjur litu út og þróuðust, miðað við aðrar tegundir kirkna á fyrri öldum.

---

¹ Sjá samantekt um verkefnið á heimasíðu Snorrastofu á slóðinni www.snorrastofa.is.

Sérfræðingar hjá Þjóðminjasafni og Fornleifastofnun hafa nú þegar komið að rannsókninni og áformað er að fleiri komi að henni þegar kemur að því að miðla þeim upplýsingum sem rannsóknin leiðir í ljós².

Sumarið 2005 stóð rannsóknin yfir frá 30. maí til 1. júlí. Að henni unnu, mislengi, fornleifafræðingarnir Anies Hassan, Banu Aydinoglugil, Guðrún Sveinbjarnardóttir, stjórnandi rannsóknarinnar, Hildur Gestsdóttir og Oscar Aldred, og fornleifafræðinemarnir Inga Hlín Valdimarsdóttir og Stefán Ólafsson. Að meðaltali unnu 6,5 manns við uppgröftinn allan tímann.

Prófessor Ian Simpson, jarðvegsfræðingur við Háskólann í Stirling í Skotlandi kom við ásamt tveimur nemum til þess að taka jarðvegssýni úr gömlu túni á Grímsstöðum, næsta bæ vesta við Reykholt, en hann hafði áður tekið slík sýni í Reykholti og á Breiðabólstað. Mun hann rannsaka ræktunaraðferðir til forna, en þær rannsóknir eru hluti af verkefninu *Landscapes circum landnám* sem er styrkt af Leverhulme Trust í Englandi og fæst við vistfræðileg áhrif búsetu á Norður Atlantshafssvæðinu. Það verkefni tengist Reykholtswerkefninu.

Í apríl var Tim Horsley á ferð á Íslandi, m.a. við jarðsjármælingar á ætluðum slóðum miðaldaverslunarstaðar á Hvítárvöllum³. Þessar rannsóknir eru hluti Reykholtswerkefnisins. Hann skoðaði einnig frekar tvo staði á uppgraftarsvæði kirkjunnar, til þess að reyna að greiða götu rannsóknarinnar. Hafði hann farið yfir kirkjustæðið með jarðsjármælingatækjum sínum árið 2001, áður en uppgröftur þar hófst. Þau svæði sem hann skoðaði í apríl 2005 voru annars vegar austan við kirkjugrunninn, en þar segir í ritheimildum að hafi fundist steinkista þegar gröf var tekin á 19. öld. Hins vegar framhald gangsins suður úr kirkjunni til þess að kanna hvort hann hafi getað náð alla leið út á bæjarstæðið á fyrri skeiðum. Þessar athuganir vörpuðu ekki frekara ljósi á þessi tvö svæði.

Vikuna eftir að kirkjurannsókninni lauk fór Guðrún Sveinbjarnardóttir ásamt Anies Hassan og Kristoffer Dahle, norskum fornleifafræðinema, í Kjaradal til að halda áfram rannsókn á rústum sels Reykholt, en þar gerði Óðinn Haraldsson, mastersnemi í fornleifafræði við Háskóla Íslands, könnunarholur á rústasvæðinu sumarið 2004 til þess að kanna eðli og aldur minjanna. Þessar rannsóknir munu varpa ljósi á rekstur *staðarins* í Reykholti, en selin þjónuðu mikilvægu hlutverki í því sambandi. Áður en rannsókn hófst fór Konstanrinos Velegrinos, mastersnemi í

---

² Guðrún Sveinbjarnardóttir og Hildur Gestsdóttir 2004.

³ Horsley 2006.

landafræði við Háskóla Íslands, með fjarkönnunartæki yfir rústasvæðið til þess að kanna hvaða ljósi slíkar mælingar geta varpað á útlit rústa fyrir uppgröft, og þar með hvort slík tækni getur hjálpað til við að gera rannsóknaráætlun fyrir uppgröft. Mastersverkefni hans fjallar m.a. um það. Fjallað er um selsrannsóknina í annarri skýrslu⁴.

Eins og fyrri ár naut rannsóknin aðstoðar ýmissa aðila. Snorrastofa sá starfsliðinu fyrir húsnæði á meðan á rannsókn stóð og veitti aðgang að bókasafni og tölvubúnaði sínum. Hún stóð einnig fyrir því að uppgrafterliðið fékk kaffi- og hádegisverðaraðstöðu í gamla skólahúsinu. Landsvirkjun lánaði skúr sem notaður var sem skrifstofa. Þessum aðilum eru færðar þakkir fyrir aðstoðina. Sérstakar þakkir fær Örnólfur Guðmundsson, umsjónarmaður í Reykholti, en hann var, ásamt starfsfólki sínu, boðinn og búinn að aðstoða okkur á meðan á rannsókn stóð.

Uppgröftur 2005 – framgangur og aðferðir

Uppgrefti var haldið áfram þar sem frá var horfið sumarið 2004. Þá var svæðið yfir kirkjunni orðið mest um 21,5 m langt og 9,4 m breitt, eða um 193 m² (sjá mynd 1). Uppgraftarsvæðið var ekki stækkað meira.

Rannsóknaraðferðir voru þær sömu og beitt hefur verið við uppgröftinn í Reykholti síðan 1998. Grafið er eftir jarðlögum í einum fleti eftir því sem unnt er, eftir hinni svonefndu Harris Matrix aðferð (*single context planning*). Einnig er stuðst við snið þar sem við á. Hverju jarðlagi, skurði og fyllingarlagi (samheiti *context* eða eining) er gefið númer og var byrjað þar sem frá var horfið sumarið 2004. Allar einingar voru teiknaðar og í sumum tilfellum ljósmyndaðar, bæði á litskyggjur og stafræna myndavél, og skráðar á sérstakt eyðublað.

Jarðlög, mannvirki, fundir og sýni voru mæld samkvæmt hnitakerfi sem sett var upp á uppgraftarsvæðinu við upphaf rannsóknarinnar. Hnitakerfinu var skipt í 5 x 5 m reiti fyrir teikningar til þess að auðvelda samsetningu þeirra við úrvinnslu. Notast var við einfaldan hæðarmæli til þess að mæla hæð yfir sjávarmáli, og gengið út frá þekktri hæð á legsteini Bjarna Þorsteinssonar við suðvesturhorn kirkjunnar sem byggð var 1886-87.

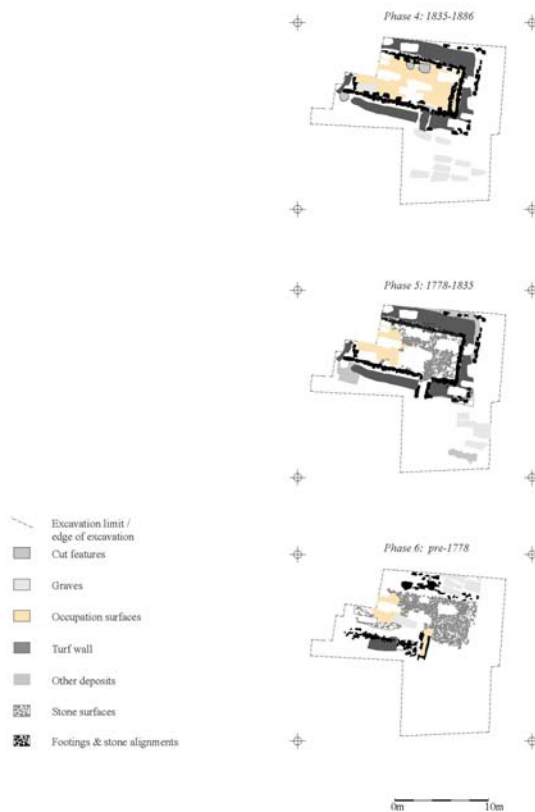
---

⁴ Guðrún Sveinbjarnardóttir 2005.

Staða rannsóknar 2004

Sumarið 2004 var kirkjan sem byggð var 1835 og stóð til 1886, þegar hún var flutt, fullrannsökuð. Reyndist hún hafa verið rétt tæplega 11m löng frá undirstöðusteinum vesturgafls að undirstöðusteinum austurgafls, en kamparnir við vesturgafllinn, sem gerðir eru úr grjóti og torfi, náðu rúmlega 1m vestar en þilið. Passar sú lengd vel við þá sem gefin er upp í vísitasíum kirkjunnar, en nákvæm mæling hlýtur að miðast við hvaðan er mælt, þ.e. á bilinu sem var á milli þils og steinveggjar.

Inni í kirkjunni kom í ljós gólf sem tilheyrir þeirri kirkju sem fram kemur í vísitasíum 1781-1833, en þar segir að timburgólf sé í kórnum og 2 stafgólfum til viðbótar, eða alls í 5 stafgólfum, sem er rúmlega helmingur grunnflatar kirkjunnar. Reyndist þessi hluti kirkjunnar vera þakinn smásteinum sem mynda væntanlega undirstöðu undir timburgólfið. Vesturhluti gólfslatarins var hins vegar þakinn torfi. Mikið fannst af gripum í gólfinu, sérstaklega þeim hluta þar sem timburgólfið hefur verið. Í vísitasíunum kemur fram að fjalir virðast ekki hafa þakið allt gólfið og gæti það verið skýringin á fundum þar.

Mynd 1. Grunnflötur þriggja stiga Reykholtskirkju, einkennt sem stig 4, 5, og 6 eins og það leit út í lok uppgrftar 2004.

Fjórar grafir voru grafnar upp, þrjár inni í kirkjunni og ein í norðurvegg hennar. Í þremur þeirra voru karlmenn grafnir og var einn nafngreindur á skildi sem var á kistunni, en það var Þorleifur Bjarnason prófastur sem var grafinn 1783. Í einni gröf inni í kirkjunni var kona grafin. Í grafarstæðunum mátti sjá leifar af mörgum eldri byggingarstigum kirkjunnar, þar á meðal a.m.k. þremur gólfögum, veggjaleifum og hleðslum sem virðast m.a. skipta kirkjunni að innan. Þessi stig komu einnig í ljós þegar veggir síðustu kirkjunnar voru rifnir. Af þessum leifum varð ljóst að kirkjan hefur ekki alltaf haft sömu lögun eða verið af sömu stærð og gerð. Við lok uppgrافتar komu í ljós steinaþyrpingar við miðbik langveggja sem virtust benda til krosskirkjulags (sjá stig 6 á mynd 1). Í botni grafarstæðanna voru stórir steinar og hleðslur sem bentu til fyrri mannvirkja.

Mikið fannst af gröfum umhverfis kirkjuna sem ekki sáust á yfirborði. Sunnan við hana liggja þær að ákveðinni línu undir núverandi kirkjugarsvegg og markar þetta suðurmörk kirkjugarðsins sem hefur náð sunnar en hann gerir nú. Engin merki fundust þarna um eldri kirkjugarðsvegg en ljóst er að kirkjugarðurinn hefur náð alveg upp að bæjarhúsunum.

Yfirlit yfir það sem kom í ljós

Sumarið 2005 var haldið áfram að rannsaka frekar jarðlög og mannvirkjaleifar sem komu í ljós sumarið 2004. Aðaláherslan var lögð á að rannsaka kirkjugrunninn sjálfan. Byggingarskeiðum var í lok rannsóknar 2004 skipt í bráðabirgðastig 1-7. Í þessari skýrslu er skiptingin eins, en gert er ráð fyrir að hún geti breyst við frekari rannsóknir. Aðalumfjöllunin er um stig 6, en lítillaga komið inn á stig 5 og 7.

Byggingarskeið þau sem hafa númerin 1 til 5 voru að mestu fullrannsökuð árið 2004. Þau hafa hingað til verið talin ná til tveggja síðustu kirknanna á staðnum samkvæmt úttektum (stig 4 og 5 á mynd 1) og jarðlaga sem mynduðust eftir að hún var flutt 1886. Það er þó líklegt að þau stig sem nefnd eru 4 og 5 nái til fleiri en tveggja síðustu lýsinga kirkjunnar í úttektum, en samkvæmt þeim breyttist hún lítið bæði að stærð og lögun. Umfjöllun um þessi stig verður ekki endurtekin hér, en vísað til framvinduskýrslu ársins 2004⁵. Númerin innan hornklofa í umfjölluninni hér á eftir vísa til hinna mismunandi jarðlaga (eininga/kontexta).

---

⁵ Guðrún Sveinbjarnardóttir og Oscar Aldred 2005.

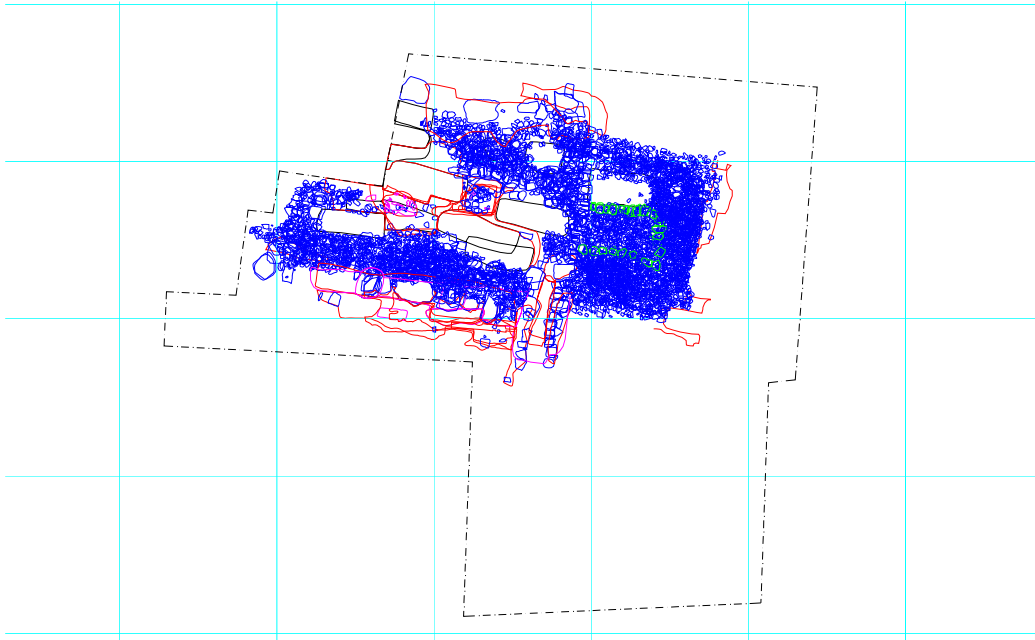

Stig 6

Á þessu stigi, sem var að koma í ljós í lok uppgrافتar 2004, breytist lag kirkjunnar, sem fram að þessu var ferhyrnd og byggð á sama grunni (stig 4 og 5 á mynd 1). Ýmsir byggingarhlutar voru þó endurnýttir úr þessari kirkju á seinni stigum. Kirkjan á þessu stigi var bæði lengri og breiðari en síðari kirkjur, en einnig meira skemmd af seinni umsvifum og því erfiðara að túlka hana. Steinapýrpingar komu í ljós við miðbik langveggja (stig 6 á mynd 1), undir torfveggjum byggingarskeiða 4 og 5, sem reyndust tilheyra langveggjum þessa eldra stigs. Steinapýrpingarnar náðu aðeins upp að kór kirkjunnar að norðanverðu og ganginum sem liggur suður úr kirkjunni að sunnanverðu, og virtist kórinn því vera mjórri en kirkjuskipið. Smásteinar í gólfí, sem mörkuðu gólfhlöt kórs og tveggja stafgólfa til viðbótar í síðustu kirkjunum, lágu á þessu stigi undir langveggjum og austurgafli en hættu í mjög ákveðnum beinum línunum og marka hér einnig gólfhlöt kirkjunnar (myndir 2 og 3). Smásteinarnir í jöðrunum liggja mun hærra en annars staðar í gólfínu, sérstaklega við norðurhlið og austurgafli. Gólfíð hefur sigið inni í kirkjunni á síðari skeiðum hennar og gætu grafir sem teknar voru inni í henni hafa valdið því. Ekki er ólíklegt að þetta sig hafi haft áhrif á þá ákvörðun að flytja kirkjuna úr stað 1886.

Mynd 2. Stig 6 séð í vestur.

Mynd 3. Uppdráttur af kirkju á stigi 6. Ferningarnir eru 5 m á hlið.

Wall construction

The wall construction differed across the church; between the east and west half and between the north and south sides of the church. The east and west ends were divided by the eastern wall of the south entrance and the north to south retaining wall [2314]: to the west a stone post pad construction with turf walls, and to the east possible postholes with a turf wall on the eastern end. The north and south walls west of [2314] also differed.

The northern wall was constructed with flat *hverasteinn* stones [2306] lying over a foundation surface of gravel [2315] (fig. 4), which lay in a shallow cut (unrecorded in 2005). To the north of the stones, towards the eastern extent, a turf wall was seen [2319]. It had been heavily truncated on its northern, eastern and western sides, making it difficult to identify whether it was localised to the western end of the church or ran its entire length.

In previous seasons the southern wall appeared to have undergone several rebuilds that had not occurred elsewhere on the site. The southern wall in 2005 consisted of a foundation trench (approximately 0.4m deep and 6m long by 1m wide) [2332]. The trench was filled with a gravel deposit [2326] which gave support for flat post *hverasteinn* stones [2304] (fig. 5). One of these stones <603> had a hollowed-out groove on the underside. It had broken and been reused in the wall construction. Some

readjustment of the stone post pads [2304] had taken place to accommodate a rebuild or repair with 2 substantial stones [2335, 2337] and their small post pits [2338, 2334 respectively]. Stone clusters recorded in 2002 [2017 = 2251] relate to this phase of activity, perhaps acting as smaller foundations for wooden supports against the wall. A similar arrangement may occur on the northern wall with the stone, gravel and turf surface [2236]. An earlier turf wall, truncated by the foundation trench [2332], was placed on the southern side (the outside) of the stone post pad construction. This may have acted as a bedding for beam slot features [2344, 2329] and wooden surfaces or support uprights/buttresses seen in the charcoal spread [2250] and its companion observed in 2002 [2032]. This turf deposit as well as the one on the northern side of the church and at the western end [2319, 2333] may relate to the earlier phase 7; these remained unexcavated at the end of 2005.

Figure 4. North wall, looking east.

The closeness of the excavation limit at the western end, as well as a relatively modern grave truncation, made the interpretation of the western extent of the church difficult. However, there were some indications that the end of the phase 6 church was

reached. Several turf deposits suggested a wall like deposit [2234] which partially overlay the foundation deposit [2351] and related cut [2356]. These however, like the gravel deposit [2357] may have been foundations for the cobbled surfaces [2325?=2336, 2301 and 2318].

Figure 5. South wall before (looking west) and after (right, looking east) excavation.

The lack of archaeological evidence for the walls along the north and south sides in the eastern half of the church can be partially accounted for by the large numbers of graves which have left only very fragmentary evidence (fig. 6). It is possible that the walls that were excavated as part of phase 5 were actually reusing earlier walls belonging to phase 6. There do not appear to be any supporting stones, postholes or foundation trenches as there are in the western half, though careful cleaning, excavation and removal of deposits is needed here in 2006. There were some indications that a turf wall ran around the church [2364 (sw), 2281 (e), 2319 (n) and possibly 2333 (w)], though these were very insubstantial and were heavily damaged from later truncations. The turf walls from this phase may have been a re-use from phase 7; this should become clearer in the excavation of the remaining deposits and features in 2006.

Figure 6. Grave cuts and turf remains at east end of church, looking south.

In summary the walls can be sequenced into two external arrangements that match the internal arrangements 1 and 2. These arrangements, like the internal ones, are modifications and do not in themselves represent a significant change in materials being used or in the alignment of the church. Therefore they are not individual phases themselves.

- External arrangement 1 (the *latest* in the sequence ie stratigraphically at the top) comprised reused flat stones [2304, 2306], reused foundation trenches and surfaces [2326, 2332 (s) and 2315 (n)], and the reused turf wall bases [2364 (sw), 2281 (e), 2319 (n) and possibly 2333 (w)]. One of the main distinctive differences between arrangement 1 and 2 was that arrangement 1 saw the construction of the southern entrance [group 2215=2341 ([2202, 2196=2354, 2353, 2328, 2342=2216, 2340]). In addition to this the post pits and stones [2337, 2338 and 2335, 2334] through the foundation trench, and the addition of beam slots and cut features [2343, 2344 and 2327, 2329], the charcoal spread [2250] and carbonised beam [2032 (revealed in 2002)], and the gravel surface [2287] and the stone cluster [2017 = 2251] on the south wall and possibly [2236] on the northern wall.

- External arrangement 2 (the arrangement stratigraphically *before* 1) comprised the disturbed (readjusted in arrangement 1) flat stones [2304, 2306], the foundation

trenches and surfaces [2326, 2332 (s) and 2315 (n)], the reused wall bases [2364 (sw), 2281 (e), 2319 (n) and possibly 2333 (w)].

Figure 7. An overview over side walls with hverasteinn before excavation, looking west.

Internal features and surfaces

The internal arrangements were substantially different from the later phases of the church. The phase 6 church was longer and wider with a three tier division in the internal space. In phase 5 the internal area of the church was 11m long by 4.5m wide, and in phase 6 it was 13m long, and its maximum width across the middle of the church was 6.5m wide, though at the eastern and western ends it was 5.5m. A similar difference was seen between phases 4 and 5: in phase 4 the church was 10m long and 4.5m wide. This suggests a gradual reduction in the internal areas of the church through its use between arrangement 1 phase 6 and phase 4. The length difference between phases 5 and 6 was in an extension at the east end, where the cobbled surface [2128] lay under the turf wall from phase 5 [group 2189]. The internal width in phase 5 was reduced due to the stone walls [2133 and 2192] which lay over the cobbled surfaces [2243, 2246, 2249] whose limits were defined by the large post pad stones [2304 and 2306].

Figure 8. Showing 3 tier internal arrangement (before excavation), looking south.

Excavation of the inside of the church occurred according to the three areas – east end, central area (including the southern entrance) and the west end. These were set within a 1m grid to control the horizontal location of finds and excavated in layers to control the vertical distribution. The east end was characterised by seven groups of stone cobbled surfaces (listed in descending stratigraphic order) [2246, 2253, 2275, 2288 and 2296, 2305, 2323, 2370 and 2339]. The central area comprised three stone cobbled surfaces [2249, 2268, 2309 (partially unexcavated)], a retaining wall [2314] along with the earlier sequence of the southern entrance [group 2215=2341]. The west end was characterised by five groups of stone cobbled surfaces [2243, 2267, 2282 and 2278, 2318 and 2312 as well as 2301, 2336 and 2325 as well as 2363 (partially unexcavated at the end of 2005)], and six heavily truncated turf surfaces were excavated in this area. The turf and stone surface [2269 = 2233] was a contemporary surface with [2243, 2249, 2246] and [2267, 2268, 2253]. The next turf surfaces lay stratigraphically under the cobbled surface [2267], (these are separated into east (e) and west (w)) [2274=2355=2320 (e), 2365 (e) and at the same level 2312 and 2316 (both w), 2367 (e) and 2317 (w), the remains of a wooden floor truncated by graves on three sides, and 2368 (e)].

There appear to have been several distinct changes in the internal arrangements, though the complete description will have to wait until all of the earliest parts are fully excavated in 2006. The areas that will be looked at in 2006 were located in the west end along the north and south sides underneath the stone cobbled surfaces [2325 (s) and 2363 (n)]. The resurfacing and rearrangement of internal floors seems to have coincided with burials inside the church; deposits which were sealing the graves indicated these changes and this is therefore based entirely on the stratigraphic relationships. Each arrangement may have represented a generation, though dating of the finds assemblages within the contexts tied to each arrangement will help support or disprove this theory (if the resolution of the dating is able to). The internal arrangements are complimented by the external arrangements 1 and 2 respectively.

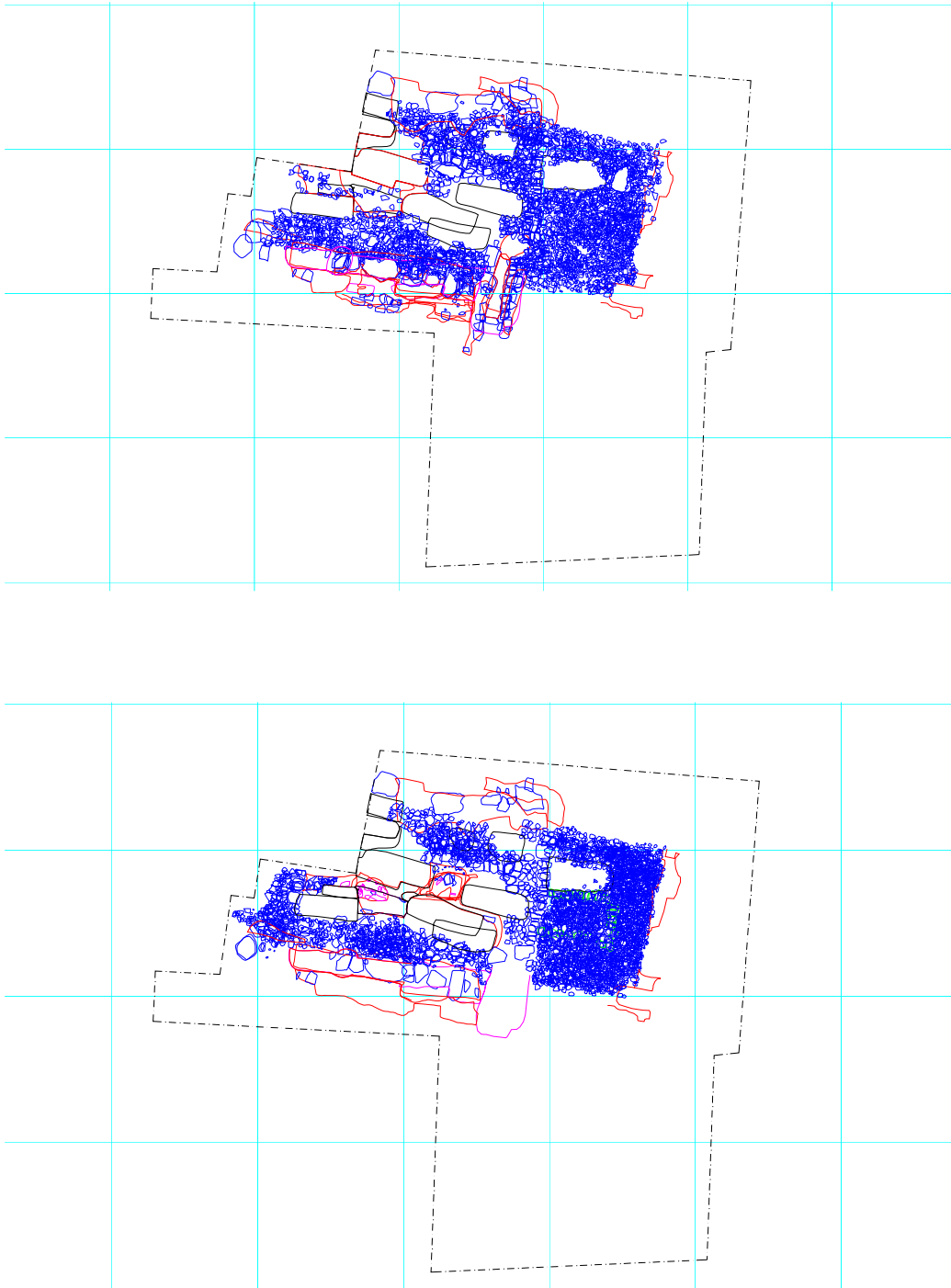
- Internal arrangement 1 (fig. 9 above) (the *latest* in the sequence ie stratigraphically at the top) which was perhaps started by the digging of one of the two graves [2310, 2311] and [2349, 2350]; though likely to be [2350] as it suggests an adult rather than [2311] which looks like a child/young adult burial. It comprised the cobbled surfaces [2243, 2249, 2246, 2267, 2268, 2253] and turf and stone surfaces [2218 and 2269=2233]. It consisted of two levels of resurfacing. The reused and visible retaining wall [2314] was also included.

- Internal arrangement 2 (fig. 9, below) (the arrangement stratigraphically *before* 1) was initiated by the grave [2322]. It comprised the cobbled surfaces [2282, 2278, 2309 (partially unexcavated), 2275, 2318, 2313, 2301, 2288, 2296, 2336, 2325, 2363, 2305], turf surfaces [2274=2355=2320, 2312, 2316, 2365, 2317, 2367] and post hole [2307, 2308], located in the centre of the church. It consisted of three levels of resurfacing during its use.

The stratigraphic comparisons between the arrangements suggest that the rebuild or modification of the walls coincided with the reorganisation of the internal space of the church. This is particularly clear when associated with the evidence from the southern wall (this identified two sequences of building) and the construction of the southern entrance. Firstly, a foundation trench which was filled with gravel deposit giving added support to the flat post/sill pads. Secondly, this was modified with large stones placed in post pits that truncated the foundation trench and gravel

deposit. At the same time as the construction of the post pits, a southern entrance was made to give access to the church from the farm house that lay towards the south, some 20m or so away. The internal rearrangements may have been due to several reasons. The internal space of the church was prone to subsidence, particularly in the

Figure 9. Arrangements 1(above) and 2 (below).

western half, which, as has been seen in phases 4 and 5 would have worsened over time with continued burial. This accounts for the multiple layering of both turf and stones seen in previous seasons and especially in 2005 to level the height of the surfaces for the floors. Secondly, it is likely that the floor subsidence exacerbated an already existing subsidence problem along the south-western wall, which would have also been heavily exposed to the prevailing winds and rain. The fact that the land slopes somewhat to the south may also have had an effect on the construction of this wall. This problem continued through to later phases (as discussed in 2004). At the phase 6 level the south-western wall would have been structurally weak from the new entrance construction and the increased levels of subsidence from the continued burials in the western half of internal space.

Two further features revealed themselves during the excavation in 2005. A stone retaining wall [2314] which marked the division between the central and eastern areas. Attached to this towards the east an altar area was defined by a one course wall [2366] (fig. 9). The stone wall [2366] came to light whilst excavating the cobbled surface [2275] but becoming obvious with [2288] and [2323]. It was approximately 2.5m (e-w) by 1.5m (n-s). Within the walls was [2330] in which 13-14th century pottery was found <694>. Excavation in 2006 will reveal more about these walls and related deposits.

External surfaces and features

There were a number of external surfaces and features excavated in 2005. Some contexts however may have been remnants of phase 5, particularly on the northern side. Also some of the surfaces may have been used as building material for the modifications in the internal areas or as supports for the walls from phase 6 spreading over the internal and external area; for example [2017] = [2251] and [2236] but occurring at different times in relation to the large stone post/sill pads [2304] and [2306].

Several graves revealed in 2004 were more clearly identified in 2005 that related to phase 6. They included [2237 group and 2292]. Two other graves were identified that lay stratigraphically under turf debris surface [2295] (suggesting that this may have been a turf capping); these were [2302, 2298 and 2303, 2299].

Figure 10. Showing the east end and other deposits (towards the end of the excavation), looking north-east.

On the northern side (both east and west ends) of the church these included the stone, turf and gravel surfaces [2236, 2285, 2286], as well as turf remnants [2284], and trampled turf debris or upcast from grave digging [2276, 2289, 2297, 2290, 2348, 2295].

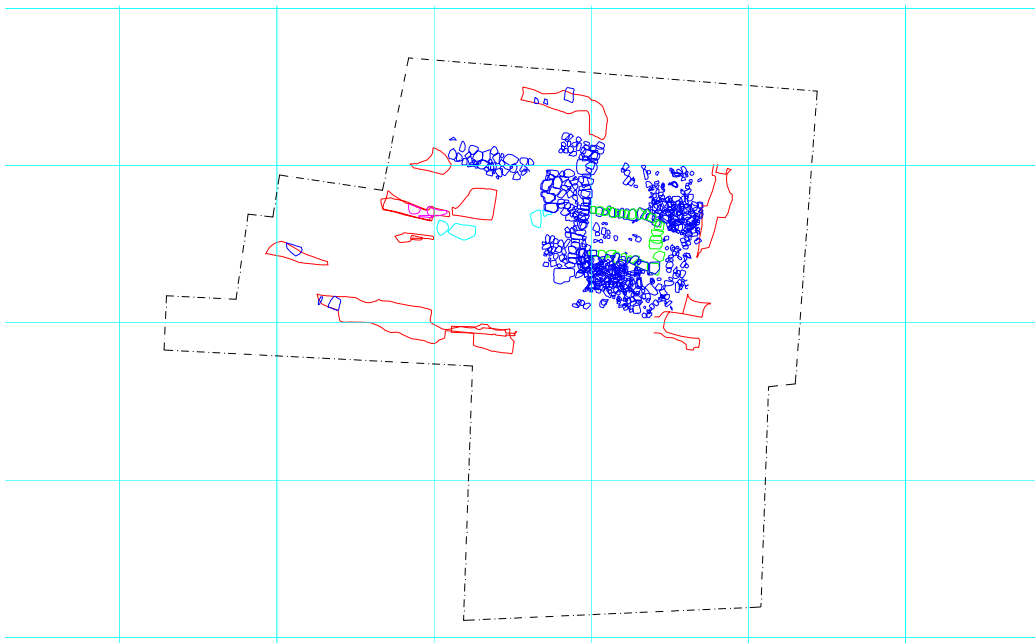
In the south-eastern area the gravel make-up deposit for the wall [2238] was excavated. In doing so it revealed a small grave (child burial) [2270, 2271] and a larger one [2272], as well as a turf debris deposit [2254]. Underneath this deposit another small grave [2273] was observed.

Along the east end of the church a large number of burials were recorded from later phases as well as phase 5 (in 2004) which, like in the north and south-eastern areas, truncated the turf deposits [2245, 2244, 2248, 2283] (fig. 6).

Phase 6 / Phase 7 transition

A full assessment is not possible here as there remained unexcavated deposits and features in 2005. Therefore the collection of contexts may actually represent more than one arrangement that straddle two separate phases. The interpretation is also

made difficult due to heavy truncation from a long sequence of graves that have been placed in the west end. However, the internal arrangement 3/4 comprised the cobbled surfaces, though only at the east end [2323, 2370, 2339], the retaining wall in the central area [2314] and the wall running east west [2277], the altar area [2366], turf surfaces [2324, 2352], a gravel surface [2357] and a peat ash surface [2368] under which there remain unexcavated cobbles, and the surfaces and stones revealed in 2004 [2210, 2211, 2212, group 2213]. There were some indications that these contextual remnants are at least two separate arrangements: under the gravel surface [2357] there were two postholes [2358, 2360 and 2361, 2362]. These survived truncation from the graves. It is likely that these were used for internal supports or for fixed furniture inside the church rather than for load bearing support posts, but this will become clearer in 2006. The turf walls discussed in relation to the phase 6 [2364 (sw), 2281 (e), 2319 (n), 2333 (w)] may have been remnants of an earlier turf construction, though excavation in 2006, again, should clarify this.

Figure 11. Phase 6/7 transition

Discussion

One of the most striking aspects of the excavation in 2005 was the sheer quantity of stone used inside the church (fig. 11) for no other purpose than to perhaps stabilise the wooden floor surface. Seven layers of stone surfaces were removed from the east

area, three from the central area (though more still needs to be excavated) and five from the western area. Subsidence was clearly a major problem which would have been exacerbated by the continued burial inside the church in the western half. The subsidence problem also made the whole structure unstable and there are clear signs of significant modifications to the south wall during all the used phases of the church (4, 5 and 6) discussed here.

Within some areas of the cobbled surfaces there are other anomalies, such as areas with less stone or different stone arrangements. These may have been walls used to retain the stones in place or are features from an earlier church that have been reused in later phases. Others perhaps indicate spaces for furniture or for supporting posts. The southern entrance which was constructed in phase 6 arrangement 2, and the wall [2314] that was revealed in phase 6 shows that there was a gap perhaps indicating an entering point into the chancel by whoever was coming through the southern entrance. This is demarcated by larger flat stones. The retaining wall which runs north to south across the church was modified to allow this feature, suggesting that perhaps at the phase 6 level the wall was not structural but used to define internal space or used to help raise the floor at the altar end or perhaps served as a step into the chancel. The altar feature was revealed at a relatively high level during the removal of the stone cobbled surfaces.

Figure 12. Stone removed from the church.

There are some slight differences in the shape of the church between the successive arrangements. Arrangement 1 was a little wider than 2, but was perhaps a necessary feature to accommodate the height differences and increased surface area as a result of the slightly sunken character of the church. There was also a misalignment between phases 5 and 6 church: phase 5 church was aligned 6 degrees to the site grid, with the phase 6 church aligned at 14 degrees.

Gripir

Eins og árið 2004 fannst mikið af gripum, aðallega í gólfleti kirkjunnar. Gólfletinum var, eins og árið 2004, skipt í 1 m ferninga og gripum safnað saman úr þeim. Einnig var ákveðið að fjarlægja eitt lag af smásteinum í einu, en þeir voru aðallega í kórnum, til þess að fá betri hugmynd um hvernig gripir dreifðust. Steinalögin sem fjarlægð voru úr kórnum reyndust vera 8 talsins og var það mikið magn steina. Mörg þessara laga tilheyra að öllum líkindum sömu byggingarstigum kirkjunnar, eins og sýnt er fram á hér að neðan.

Alls voru skráð 782 fundanúmer sumarið 2005, en fleiri en einn gripur fellur undir mörg þeirra (sjá fundaskrá í viðauka 1). Af þeim voru 670 skráð í einhverju af þeim lögum sem talin eru vera gólflög kirkjunnar, eða 85,7%. Helstu efnisflokkar eru járn (369 númer skráð, 47,2%), gler (116 númer skráð, 14,8%), kopar/koparblanda (93 númer skráð, 11,9%), steinn (93 númer skráð, 11,9%), textíll (31 númer skráð, 3,7%), viður (28 númer skráð, 3,6%), leir (22 númer skráð, 2,8%) og blý (20 númer skráð, 2,8%). Að auki fannst leður (4 númer skráð, 0,5%), raf (3 númer skráð, 0,4%), tálgukol (2 númer skráð, 0,3%) og gull (1 fundur skráður, 0,1%). Stór hluti járngrípanna voru naglar af ýmsum gerðum og glersins rúðugler. Stærsti hluti grípanna er af mjög almennum gerðum sem erfitt er að aldursgreina nákvæmlega. Nokkra var þó hægt að aldursgreina. Meðal áhugaverðari grípa voru eftirfarandi:

Fingurhringur (161) úr gulli sem fannst ofarlega í kórgólfinu [2253] (mynd 13). Hann er breiðastur í miðju ofan á, þar sem hann er sleginn upp og hafðar upp brúnirnar. Rómanskt blaðskraut er þar á, en það var notað á Íslandi frá um 1200 alveg fram á 18. öld⁶. Hann er 2,2 sm að þvermáli og gæti því verið hvort sem er, karlmanns- eða kvenhringur, 3,8 g að þyngd, 18 karöt, sem var algengast á miðöldum,

⁶ Signe Horn Fuglesang, sérfræðingur við Centre for Viking and Medieval Studies í Oslo sá mynd af hringnum og taldi að stílfraðilega mætti e.t.v. tímasetja hann til um 1200.

drifsmíði, þ.e. sleginn, en það er forn aðferð⁷. Alf Hammervold flokkar slegna hringi og hringi með svipuðu lagi og þann sem fannst í Reykholti meðal þeirra eldri í skrá sinni yfir norska miðaldahringi⁸. Poul Grinder Hansen, sérfræðingur við Þjóðminjasafnið í Kaupmannahöfn, sá mynd af hringnum og taldi lagið geta verið frá um 1500. Hringur sem fannst í tóft á Rangárvöllum og Þjóðminjasafnið keypti 1874 (Þjms. 990), er eins gerður og hefur sama lag en er óskreyttur. Sá hringur er í aðfangaskrá talinn vera með fornu lagi og tímasettur til 10. eða 11. aldar. Annar hringur á Þjóðminjasafni (Þjms. 4144), sem fannst á Miðeyri í Grímsnesi um 1835, einnig í tóft, hefur svipað skreyti og Reykholtshringurinn. Hann er úr gulli, breiðastur um miðjuna, en brúnirnar eru ekki hafðar upp. Hann er 1,6 sm að þvermáli innan, en er opinn þannig að það hefur mátt stækka hann og minnka eftir þörfum. Ekkert samanburðarefni fyrir þessa hringi hefur fundist erlendis og þeir gætu hæglega verið íslensk smíði. Helsta niðurstaða um aldur er að Reykholtshringurinn sé frá um 1500. Ætlaður aldur innsiglið (204) sem lýst er hér að neðan styður þá tímasetningu.

Innsigli (204) úr koparblöndu sem fannst í sama kórgólfi [2253] og gullhringurinn (mynd 14). Hringlaga, 2 sm í þvermál, með þykkri lykkju neðaná sem er ekki í miðju. Hefur innsiglið væntanlega hangið í keðju. Ofaná því er búmark á miðjum fleti og áletrun umhverfis, sem e.t.v. má lesa þannig: S[igillum]: HAFLEDI: MAR⁹. Af stafagerð má ætla að innsiglið sé frá fyrri hluta 16. aldar¹⁰. Lögum og hengilykkjan aftaná benda til hin sama¹¹.

Mynd 13. Gullhringur (161).

Mynd 14. Innsigli (204).

⁷ Samkvæmt greiningu Dóru Jónsdóttur gullsmiðs 11.7.2005.

⁸ Hammervold 1997.

⁹ Ég þakka Guðmundi Magnússyni sagnfræðingi fyrir aðstoðina við þetta.

¹⁰ Sigilla Islandica I 1965.

¹¹ KLM XV, 214.

Mjög svipað innsigli, en með öðruvísi búmerki, fannst í Skálholti og er tímasett til 15. eða 16. aldar¹². Enginn prestur er þekktur með þessu nafni, en innsiglið gæti vel hafa tilheyrt leikmanni. Búmark Hafliða Skúlasonar, 1490, er svipað því sem er á Reykholtssinnsiglinu¹³. Ekkert er vitað um hann á þessu stigi.

Leirkerabrot (694) sem fannst í torflagi [2330] innan ferningslaga steinsetningar [2366] í miðjum kór, neðsta laginu sem grafið var upp þar 2005 og tilheyrir fyrri skeiðum kirkjunnar. Belgrot með aflíðandi, lágum stalli utaná. Leir er dökkgrár innst, ljósgrár yst, ljósgrænn glerungur með gulu utaná, bleikt innan (mynd 15). Brotið er líklega frá 13. eða 14. öld, úr hálsi könnu frá Englandi¹⁴, helst frá East Anglia eða Lincolnshire¹⁵. Annað leirbrot (766) fannst í sama lagi. Það er flatt og hrjúft á einni hlið, kvarnað upp úr hinni, óglerað, virðist vera formað í sveig á einni brún og gæti verið hluti af flís eða álíka.

Mynd 15. Leirkerabrot (694)

Mynd 16. Koparhringur (395)

Fingurhringur (395) úr koparblöndu sem fannst ofarlega í gólflagi kirkjunnar [2202] (mynd 16). Jafnbreitt band, breidd 0,7, þykkt 0,1 sm, með ristum skrauti, fest saman með hnoðnagla. 1,9-2,1 sm í þvermál. **Fingurbjörg** (324) úr koparblöndu sem fannst ofarlega í gólfi [2267]. Heil, símunstruð smáum holum, 2 renndar rákir við brún. Hæð 2,5, þvermál 1,6-2 sm. **Kertapípur** eða brot, alls 22 að tölu, fundust dreifð í flestum góflögum. Flestar eru þær af mjög einfaldri gerð: koparþynna sem rúllað er upp í keilu, tegund sem fundist hefur við uppgröftinn undanfarin ár. Mynd 17 sýnir tvær nýjar tegundir sem ekki hafa fundist áður. Þær eru báðar heilar. Önnur (198) er grönn,

¹² Kristján Eldjárn o.fl. 1988, mynd 33 og bls. 74.

¹³ Sigilla Islandica II, 236.

¹⁴ Sjá t.d. McCarthy & Brooks 1988, 252-255.

¹⁵ Upplýsingar frá Alan Vince, leirkerasérfræðingi í Lincoln, en hann skoðaði brotið.

með löngum mjórri upprúlluðum staut niðurúr, lengd 5,4, þvermál 1,1-1,5 sm. Þvermál gats sem kerti hefur hvílt í 0,8-1 sm. Hin (360) er með tenntum skornum kanti og gati á einni hlið sem hún hefur getað verið hengd upp á. Lengd 6, þvermál 0,95-1,9 sm.

Mynd 17. Kertapípur (360) til vinstri og (198) til hægri.

Ein ný tegund gripa úr kirkjugrunninum eru þessar, plötur með gróft formuðum brúnum, flestar aflangar, úr mjög viðkvæmu gleri sem hefur sprungið (mynd 18). Það er líklega gert úr pottösku, af gerð sem var framleidd í Evrópu frá 9. eða 10. öld og fram á 15. öld¹⁶. Mörg brotin hafa greinilega gulbrúna áferð, en eru ekki gagnsæ. Breidd má mæla á nokkrum brotanna og er hún á þeim stærri 2,5-3 sm, þykkt um 0.5 sm. Alls voru skráð 14 fundanúmer sem talin eru geta verið af svipaðri tegund (136, 186, 193, 199, 238, 249, 358, 362, 393, 410, 474, 520, 581, 600). Flest, eða alls 9 brot, fundust á afmörkuðu svæði í þremur gólfögum í suðurhluta kórsins [í m² 21, 22, 26 og 27 í lögum 2253, 2275, 2288]. Ef þessi brot eru úr sama grip, bendir þetta til þess að öll þrjú lög tilheyri sama byggingarskeiði kirkjunnar. Líklegast er að brotin hafi tilheyrt **skreyttum glugga** eða **kirkjugrip**. Benda má á að sumarið 2004 fannst mikið af rúðugleri á sama svæði og þar sem miðaldaglerið fannst¹⁷. Líklegt er að predikunarstóllinn hafi staðið í suðausturhorni kirkjunnar, en í kirkjunni sem sést í

¹⁶ Haft eftir John Shepherd sérfræðingur í Institute of Archaeology sem skoðaði brot RKH-05-358. Glerið er, samkvæmt prófessor Thilo Rehren við sömu stofnun, of illa farið til þess að greina það efnafræðilega.

¹⁷ Hrönn Konráðsdóttir 2004, mynd 4.

vísitasíum 1781-1833 er sagður vera fjögurra rúðu gluggi yfir predikunarstólnum. Í úttektum kirkjunnar fyrir þennan tíma og allt aftur til 1664 er nefndur stór glergluggi yfir altarinu¹⁸.

Fleiri brot fundust sem gætu hafa tilheyrt **skrautgluggum**. Sameiginlegt einkenni þeirra er að þau eru flöt. Þrjú brot (192, 363, 518) (mynd 19) sem passa saman fundust á sömu slóðum og fyrrgreind brot, í m² 21, 22 í suðurhluta kórs, í gólfögum [2253, 2275, 2288]. Þau eru dökkgræn með greinilegu ámáluðu skrauti. Munurinn á þeim og fyrrgreindum brotum er sá að þessi bera greinileg merki þess að vera glerbrot.

Mynd 18. Glerplötur (136, 410, 474) úr skreyttum glugga/kirkjugrip?

Mynd 19. Gler (192, 363, 518) úr skrautglugga?

Annar hópur, sem gæti verið úr skrautgluggum, eru sex grænleit glerbrot, sum með skreyti (20, 194, 222, 224, 409, 642). Fjögur þeirra fundust á sama svæði og áðurgreind brot, í m² 21, 22 og 26 í suðurhluta kórs, í gólfögum [2253 og 2275], tvö fundust í gólfögum sem voru ofan [2246] og neðan [2305] við þau, í m² 10 og 11 í norðurhluta kórsins. Aðeins tvö þeirra (20, 194) eru greinilega úr því sama. Nokkrar blýlengjur fundust sem gætu verið hlutar af **gluggaumgerðum** (296, 257, 322). Engin þeirra fannst þó á sömu slóðum og fyrrgreint skrautgler, heldur við og í suðvesturvegg og í miðskipi kirkjunnar.

Hjarir (294) úr jární fundust í sandsteinslagi [2274] í miðju kirkjuskipi sem er eldra en gólfag [2267], það næstefsta sem grafið var upp í sumar. Staðsetning þeirra gæti bent til þess að í miðri kirkju hafi verið dyr úr framkirkju inn í miðskipið. Brot úr **þrífættum potti** (141, 323) með hornmáluðu skreyti fundust í efsta [2243] og næstefsta [2274] gólfagi. Einnig brot úr hornmáluðum diskí (340). Gæti verið frá 17.

¹⁸ Guðrún Harðardóttir 2003, 21.

eða 18. öld¹⁹. Brot úr **krítarpípum** (302, 383, 721) fundust í gólfögum [2267, 2233, 2243 og 2352]. Fyrst er farið að nota krítarpípur á Íslandi á f.h.l. 18. aldar. Undir þeim í lögum [2365 og 2367] fannst brot úr **rauðleir** (756), **kertapípa** (768) og hringlana þung blýplata með koparáferð og gati í miðju (767), e.t.v. botn af einhverju. Brot úr **bökunarhellu** (595) fannst í gólflagi [2312], sem tilheyrir eldra skeiði vestast í kirkjunni. Það er úr flögóttu klébergi, af sömu gerð og brot sem fundust við bæjarhólsuppgröftinn í Reykholti²⁰. Bökunarhellur voru notaðar til þess að baka á brauð og annan mat, og voru algengar á miðöldum. Þær sem fundist hafa í Reykholti eru líklega innfluttar frá Noregi²¹.

Meðal annarra gripa voru brot úr **rafperlum** (1, 626), og tvær **tálgukolsperlur** (126, 336) með hörpuskel, af sömu gerð og fundist hafa undanfarin ár, allar í efri gólfögum, og **skeifubrot** (127, 209, 243, 313) einnig í efstu gólfögum. Lítil **steinkross** (695) (mynd 20) úr hverasteini hafði verið endurnýttur, líklega í gólfi í suðurhluta framkirkjunnar. Hann er 25 x 27 sm að umfangi, mest um 8 sm þykkur, armarnir eru 11-12 sm breiðir og virðast breikka aðeins út. Hann virðist vera jafnarma, en leggurinn er brotinn af. Annar endurnýttur hlutur úr hverasteini er brot af stóru íláti (603) (mynd 21) sem var nýttur í suðurvegg kirkjunnar [2304]. Rák, sem er 1 x 0,45 m hefur verið holið í aflangan stein með oddlaga enda. Brotið er af hinum endanum.

Á sama svæði fundust tvö mótuð, gróf og ógleruð leirbrot (547, 710). Greining þeirra benti til þess að leirinn væri innlendur og að þetta væru ekki leirkerabrot²². Þar sem brotin fundust í suðurvegg kirkjunnar, má hugsa sér að þau séu hluti af veggjagerðinni, en leirklæðning í veggjum er algeng þó að merki um slíkt hafi ekki fundist áður á Íslandi. Á sömu slóðum, í og við suðvesturvegg kirkjunnar, fannst nokkuð af **gjalli** (464, 466, 473, 549) ásamt **deiglubroti** (264). Hvorutveggja bendir til járnvinnslu á þessum stað á einhverju skeiði. Hugsanlegt er að fyrrgreind leirbrot tilheyrir þeim umsvifum. Á svipuðum slóðum fannst kolaður viður [2250] sem tilheyrir veggjagerðinni. Öll þessi ummerki benda til þess að eldur hafi orðið laus við eða í veggnum.

---

¹⁹ Guðrún Sveinbjarnardóttir 1996, 60 og mynd 36.

²⁰ Guðrún Sveinbjarnardóttir 2001, 17 og mynd 11.

²¹ Weber 1984.

²² Alan Vince leirkerasérfræðingur greindi.

Mynd 22. Kross úr hverasteini (695).

Mynd 23. Ílát úr hverasteini (603).

Að þessu sinni fundust engin bókarspensl, en þau hafa hingað til verið meðal funda á hverju ári. Hins vegar fannst mikið af rúðugleri, sumt með grænleitri slikju og loftbólum, brot úr glerflöskum og öðrum ílátum, textílleifar og mikið af nöglum.

Samantekt um gripi.

Helstu niðurstöður sem draga má af dreifingu gripa í hinum ýmsu kirkjugólfslögum, aðallega í kórnum, eins og þau voru grafinn upp, er að mörg þeirra munu tilheyra sama byggingarskeiði kirkjunnar. Það sem m.a. bendir til þessa er dreifing þriggja grænleitra skreyttra glerbrota (192, 363, 518) sem passa saman en fundust í þremur næstefstu lögum [2253, 2275, 2288]. Í sömu lögum fundust aflangar, formaðar plötur úr miðaldagleri sem gert er ráð fyrir að séu úr sama hlut. Þessi þrjú lög, ásamt efsta laginu [2246] sem grafið var upp 2005 virðast því öll tilheyra byggingarstigi 6. Í næstefsta laginu fannst gullhringurinn góði, sem líklegast er að sé frá um 1500 og innsiglið sem gæti verið frá 15. eða 16. öld. Engin krítarpípubrot fundust í kórnum, en hins vegar í kirkjuskipinu, en þau geta ekki verið eldri en frá fyrri hluta 17. aldar. Þar sem allir þessir gripir fundust í steinalögum, gætu þeir hæglega hafa fallið milli laga.

Í moldarlagi [2330] því neðsta sem grafið var upp 2005, fannst brot úr leirkeri frá 13. eða 14. öld. Þó að ílátið sem það er úr gæti vel hafa verið í notkun í langan tíma og því glatast í mun seinni kirkju, er ljóst af jarðlagasamhengi að á þessu stigi er komið niður í miðaldalög kirkjunnar. Annað er ekki unnt að segja um dreifingu gripanna á þessu stigi rannsóknarinnar.

Niðurstöður – frekari rannsóknir

Rannsókninni í Reykholti miðaði vel áfram sumarið 2005 og margt nýtt kom í ljós. Haldið var áfram þar sem frá var horfið sumarið 2004 og þær kirkjur sem tilheyra stigum 6 og 7 voru rannsakaðar. Gerð og lag þeirra kirkna var um margt frábrugðið tveimur síðustu byggingarstigunum (4 og 5).

Mest áberandi breyting er gerð langveggja. Á skeiðum 4 og 5 höfðu langveggirnir, allt frá vesturgafli að austurgafli, innri og ytri hleðslubrúnir, torfvegg sem kjarna og fyllt upp að beggja vegna hans með mold. Á þessum fyrri skeiðum voru langveggir kirkjuskips og kórs ekki eins gerðir. Veggir kirkjuskips voru þannig gerðir að grafinn var skurður og fylltur af mól sem í sátu stórar hverasteinshellur með svolitlu millibili. Á þeim hafa innra þil kirkjunnar og stoðir væntanlega hvílt. Fleiri en eitt skeið þessarar veggjagerðar fannst, og suður- og norðurveggur voru frábrugðnir. Seinni tíma grafir höfðu verið teknar alveg upp að ytri brúnum hverasteinshelluraðanna við báðar hliðar, svo að erfitt var að sjá hvernig ytri brún veggjanna var gerð. Torfleifar og kolaðar stoðir/fjalir sem fundust við veggina gætu þó verið hluti af veggjagerðinni. Engin merki fundust um grjótundirstöður í veggjum kórsins, hvorki langveggjum né gafli. Þar fundust hins vegar torfleifar sem smásteinar í gólfi lágu upp að og í. Þessir torfveggir voru mikið skemmdir af seinni tíma gröfum. Á þessum fyrri skeiðum var kirkjan bæði lengri og breiðari en síðar varð.

Gangurinn sem gekk suður úr kirkjunni var gerður á þessu skeiði hennar. Í botni hans reyndist vera hellulögn. Greinileg veggundirstaða er í beinu framhaldi af austurhlið gangsins sem skilur kór frá miðskipi kirkjunnar. Inngangur inn í kórinn reyndist vera næst ganginum, markaður hverasteinshellu. Kórgólfíð var þakið fjölmörgum lögum af smásteinum. Alls voru fjarlægð 7 lög. Smásteinar þöktu einnig gólfíð í kirkjuskipinu. Í suðurhluta þess náðu steinarnir alla leið að vesturgaflinum þar sem síðar var moldargólf. Flestir fundir sumarsins voru í þessum lögum. Í miðhluta framkirkjunnar fannst á parti grænleitt sandsteinslag undir torflagi, sem virðist tilheyra gólfi kirkjunnar.

Langveggirnir með hverasteinshellunum eru því í meginatriðum taldir tilheyra nokkrum byggingarskeiðum kirkjunnar, með breytingum þó.

Við lok uppgrftar voru að koma í ljós mannvirkjaleifar sem virðast tilheyra enn eldri byggingarskeiðum, stigi 7, og e.t.v. kirkju sem stóð ekki á sama grunni og

þær sem hingað til hefur verið lýst. Grjótfyllti veggurinn sem liggur eftir kirkjuskipinu endilöngu í norðurhluta þess gæti tilheyrt slíku stigi. Sama er að segja um ferhyrnda steinasetninguna í kórnum miðjum. Hvorugt var fullrannsakað sumarið 2005.

Sumarið 2006 verður haldið áfram að rannsaka þessi fyrri byggingarskeið og farið alveg niður í botn grafanna sem grafnar voru upp í miðri kirkjunni sumarið 2004, en þar fundust merki um mannvist sumarið 2004²³. Við þetta reynist e.t.v. nauðsynlegt að taka upp fleiri grafir sem eru inni í kirkjunni og ekki hafa verið grafnar upp. Það sem helst liggur fyrir að rannsaka er eftirfarandi:

- Skoða jaðra sem grafir hafa ekki raskað og liggja undir smásteinalögum [2325] (að sunnan) og [2363] (að norðan)
- Grafa upp smásteinalag undir [2368] í vesturenda kirkjunnar, fyrir miðju
- Skoða veggjagerð í austurenda suðurveggjar sem tilheyrir stigi 6. Hér hefði e.t.v. mátt gera ráð fyrir stoðarholum
- Meta á hvaða stigi ferhyrnda hleðslan í kór [2370] og veggir [2314, 2277] voru gerð
- Kanna hvaða stigi veggur [2277], sem liggur í austur-vestur í vestur frá [2314], tilheyrir og ljúka við að grafa upp [2309]
- Kanna hvort torf/veggja leifar [2364 (suðvestur), 2281 (austur), 2319 (norður), 2333 (vestur) og e.t.v. 2234 (vestur)] tilheyra stigi 6 eða 7
- Rannsaka frekar vesturgaflinn
- Skera úr um tilgang og nákvæma staðsetningu malarfyllingar [2351] í skurði [2356] við vesturgaflinn

Mest áhersla verður lögð á að fullrannsaka kirkjubygginguna sjálfa. Ef tími er til, verður svæðið utan við austurgafn kirkjunnar einnig rannsakað frekar, m.a. með tilliti til frásagnar í sóknarlýsingu frá 1842 um steinkistu sem þar á að hafa komið í ljós þegar gróf var tekin, og svæðið sunnan við kirkjuna, milli hennar og bæjarstæðisins, til þess að rannsaka tengsl kirkju við bæjarstæði.

---

²³ Guðrún Sveinbjarnardóttir og Oscar Aldred 2005, mynd 11.

Heimildir

Guðrún Harðardóttir 2003. Gerðir horfinna Reykholtskirkna. Í Guðrún Sveinbjarnardóttir og Orri Vésteinsson *Reykholtskirkja. Fornleifarannsókn 2002*. Skýrslur Þjóðminjasafns 2003/4, bls. 16-22.

Guðrún Sveinbjarnardóttir 1996. *Leirker á Íslandi /Pottery found in excavations in Iceland*. Rit Hins íslenska fornleifafélags og Þjóðminjasafns Íslands 3. Háskólaútgáfan, 184pp.

Guðrún Sveinbjarnardóttir 2001. *Reykholt í Borgarfirði. Framvinduskýrsla 2000*. Rannsóknarskýrslur 2000/4. Þjóðminjasafn Íslands. Reykjavík, 76pp.

Guðrún Sveinbjarnardóttir og Orri Vésteinsson 2003. *Reykholtskirkja. Fornleifarannsókn 2002*. Framvinduskýrsla. Skýrslur Þjóðminjasafns 2003/4. Þjóðminjasafn Íslands og Fornleifastofnun Íslands. Reykjavík.

Guðrún Sveinbjarnardóttir and Hildur Gestsdóttir 2004. Reykholtskirkja. Fornleifarannsókn 2003. Vinnuskýrslur fornleifa 2003: 1. Þjóðminjasafn Íslands og Fornleifastofnun Íslands. 41 pp.

Guðrún Sveinbjarnardóttir and Aldred, O. 2005. Reykholtskirkja. Fornleifarannsókn 2004. Vinnuskýrslur fornleifa 2004: 7. Þjóðminjasafn Íslands og Fornleifastofnun Íslands. 74 pp.

Guðrún Sveinbjarnardóttir 2005. *Reykholtssel í Kjarardal*. Fornleifarannsókn 2005. Vinnuskýrslur fornleifa 2005: 4. Þjóðminjasafns Íslands. 15 pp.

Kristján Eldjárn, Hákon Christie & Jón Steffensen 1988. *Skálholt. Fornleifarannsóknir 1954-1958*. Reykjavík.

Hammervold, A. 1997. *Dactyliotheca Norvegica Medioevalis. Fingerringar fra middelalderen i Norge*. Varia 40. Universitetets Oldsaksamling.

Horsley, T.J. 2006. *Hvítárvellir, Borgarfjörður, Iceland*. Report on Geophysical Surveys, April-May 2005 for Snorrastofa. University of Bradford, Department of Archaeological Sciences, February 2006.

Hrönn Konráðsdóttir 2005. Rannsókn á dreifingu gripa sem fundust við uppgröft sumarið 2004 í gólfi Reykholtskirkju, sem sést í úttektum 1781-1833. Í Guðrún Sveinbjarnardóttir og Oscar Aldred *Reykholtskirkja. Fornleifarannsókn 2004*. Skýrslur Þjóðminjasafns 2005.

KHL – Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder XV. København 1970.

McCarthy, M.R. & Brooks, C.M. 1988. *Medieval Pottery in Britain AD 900-1600*. Leicester University Press.

Sigilla Islandica I 1965. Magnús Már Lárusson og Jónas Kristjánsson sáu um útgáfuna. Reykjavík, 1965.

Weber, Birthe 1984. I Hardanger er Qverneberg og Helleberg... og Hellerne, det er tyndhugne Steene, bruger man til at bage det tynde Bröd Flatbröd paa... *Viking*. Bind XLVII, 1983, bls. 149-160.